

שיעור עשרים ואחד

קנין בפשרה

הגמרא במסקנתה (ו' סע"א) פוסקת שפשרה צריכה קנין. נחלקו הראשונים¹ האם הלכה זו שפשרה צריכה קנין עוסקת במקרה שעושה פשרה בשנים, אבל אם עושה בשלושה באמת אין צריך קנין, כדברי רב אשי, או שדברי רב אשי נדחים לחלוטין, וגם בשלושה צריך קנין לפשרה.

נראה שהדבר תלוי בשאלה מה הסיבה שפשרה צריכה קנין; אם נאמר שמטרת הקנין היא לגמור את דברי הדיינים ולחייב את בעל הדין בפשרה - זה נצרך רק כאשר שנים עושים פשרה שאינם מחייבים את בעל הדין, אבל אם נאמר שמטרת הקנין בפשרה היא לאלם ולחזק את הפשרה ולהראות על גמירות דעת מוחלטת - אין לחלק בין שלושה לשנים, וגם בשלושה צריך קנין על הפשרה.

מהרש"ל (כתשו' סי' ד) כתב, שכל מה שאמרו הראשונים שאין צריך קנין בפשרה בשלושה זה רק כאשר באו מלכתחילה לפשרה, שאז כיון שהסכימו מעיקרא לפשרה א"צ לעשות קנין לאלם את הפשרה, כי ודאי שגומרים בדעתם לעשות פשרה, אבל אם באו מתחילה לדין ואז רצו הדיינים לעשות פשרה - אז יעשו קנין, כי מראש לא התכוונו לפשרה ולא גמרו בדעתם לעשות פשרה.

אמנם, הרמ"א בדרכי משה (הארוך, חו"מ סי' יב אות ט), כתב בדיוק להיפך בשם הראב"ן והראב"ד; דווקא אם באו מתחילה לדין ונתנו תוקף לדיינים וסמכו עליהם אז לא צריכים קנין על הפשרה משום שהם סומכים על הדיינים, משא"כ כשבאו מתחילה לפשרה צריכים קנין, כי הם באו לפנייהם שיפשרו ביניהם ולא בתורת דיינים לכן יעשו קנין להורות שגומרים ומסכימים בדעתם לדעת המפשרים.

רבי יוסף טוב עלם סבר אף הוא כראשונים האומרים שאם יש ג' פשרנים א"צ קנין, ובביאור שיטתם אפשר להציע כמה אפשרויות; אפשר לומר שהטעם הוא כפי שביאר מהרש"ל או הדרכי משה מר כדאית ליה ומר כדאית ליה, שבשלושה יש גמירות דעת והסכמה גמורה של הבעל דין לפשרה שהם עושים ואין צריך לעשות קנין על הפשרה הזו.

¹ רש"י ותוס' בסוגיין סברו שאף בשלושה צריך קנין, ומנגד בה"ג ור"י טוב עלם (הו"ד בהגהות אשר"י בסוגיין) סברו שא"צ קנין בשלושה.

אפשרות נוספת לבאר, ע"פ מה שביארנו בשיעור הקודם, שכאשר יש שלושה דיינים שעושים פשרה, אין הם באים בתורת הסכמה גרידא של בעלי הדין להתפשר, אלא הם עושים דין של פשרה, היינו שהם פוסקים דין ממש, ובמקום לפסוק דין של הכרעה הם מפשרים. א"כ כמו שבדין ממש אין צריך קנין ודאי שגם בכה"ג אין צריך קנין.

אדם שבא לחייב ממון את עצמו לחברו יכול להתחייב בכמה אופנים: או לומר שברצונו להתחייב לו ממון ממש, או להתנות שאם יקרה כך וכך הוא מתחייב [שזו אסמכתא שאינה קונה], או דבר שעתיד להתברר בהמשך, ורוצה אותו אדם לומר שכאשר יוברר הדבר הוא יתחייב לו כך וכך.

בנידון האחרון (לכשיוברר) יש לדון אם מועיל להתחייב או לא, האם נאמר שסו"ס אין כאן התחייבות עכשיו, או שכיון שכאשר זה יוברר הוא מתחייב למפרע - מעכשיו ההתחייבות חלה. למעשה נפסק שאין ברירה ולכן קנין כזה לא תופס כי הקנין לא חל מעכשיו.

לכאורה פשרה תהא נפק"מ בנידון זה. אם נאמר שהקנין בפשרה הוא רק הסכמה להתפשר אבל החיוב הוא לא ע"י הקנין אלא ע"י הפשרה - אין בעיה לעשות כזה קנין גם אם נאמר שלא מועיל קנין בדבר שלא מבורר, כיון שהקנין לא נעשה כדי לקנות על ידו אלא נעשה רק כדי לבטא הסכמה לפשרה, אך אם נאמר כצד השני שהצענו שהקנין שבפשרה נועד כדי לאלם ולחזק את הפשרה ולהוציאה לפועל - כאן יש לשאול כיצד הקנין יועיל, הלא כאשר עשה את הקנין עדיין לא היתה מבוררת הפשרה ולכאורה קנין זה לא יועיל!

הרא"ש בתשובה (כלל סה סימן ג) מוכיח מהגמרא בב"ב (קעב ע"א) האומרת שאם יש שטר שכתוב בו 'אני פב"פ לוייתי ממך מנה' ולא מפורש ממי, אפילו ריש גלותא [שאינן דרכו להלוות לאחרים - רש"י] יכול לבוא ולתבוע עם השטר הזה. מוכח מכאן שאע"פ שלא בורר בשטר מי המלוה אין זה נקרא ברירה, והשטר מועיל. וראיה נוספת מהגמרא בסנהדרין (יט ע"ב) האומרת ששאל המלך אומר, שמי שיהרוג את הפלשתי יעשרנו המלך עושר גדול, ובסוף באמת התחייב במלוה לדוד את אותו עושר אפילו שלא בירר מראש למי יתחייב.

מראיות אלו ועוד מוכיח הרא"ש, שגם אם לא פירש למי הוא מתחייב כיון שודאי הוא מתחייב אין זה נקרא ברירה, והשטר חל והאדם מתחייב.

וכך כתבו הנימוקי יוסף והר"ן, שכל מה שאומרים שאין ברירה זה רק כאשר לא מפורש אם מתחייב או לא, היינו שעצם החיוב שלו מוטל בספק, אבל אם ברור לנו שהוא מתחייב רק שלא ברור למי - אין זה נכלל בכלל ברירה שאינה חלה אלא החוב שלו חל, כי באופן תאורתי הוא יכול להתחייב לכל העולם בזה אחר זה ע"י שטר זה וכדו' ולכן לא בהכרח צריך ברירה.

ברם, לדעת הרמב"ן (כחידושו לגיטין יג ע"ב) אם לא מבורר למי הוא מתחייב, גם שם מדאורייתא אינו יכול להתחייב, כי רק חכמים הם אלו שתיקנו שמועיל שטר כזה או התחייבות כזו, אבל מן התורה אינה מועילה.

אך לכאורה מהמקרה של שאול המלך קשה לרמב"ן, שהרי שם שאול כן התחייב וודאי שהוא היה לפני תקנת חכמים, וא"כ כיצד הועילה ההתחייבות שם כאשר לא היה ידוע למי הוא מתחייב?

ובאמת גם לנימוקי"י והר"ן קשה ממעשה דשאול, שהרי שם שאול אמר שיתחייב רק לאחד שיהרוג את גלית, ולא לכל האנשים בעולם, וא"כ גם לדברי הר"ן ודעימיה לכאורה לא מועילה התחייבות כזו!

אמנם מביא הקצות (סימן סא ס"ק ג) בשם מהרי"ט, שיש לבאר שבסיפור של שאול המלך זאת לא הייתה התחייבות שכאשר יתברר מי הרג את הפלשתי יתברר למפרע ששאול חייב לו, אלא זה היה כתשלום שכירות שאינה אלא לבסוף לאותו אדם שיהרוג את הפלשתי, היינו שכאשר מישהו יהרוג את הפלשתי, לאחר שיהרגו ישלם לו כשכיר על כך שהרגו, וממילא אין צריך כאן כלל ברירה, כי זה לא חוב למפרע, אלא רק מרגע הריגת הפלשתי.

ועפ"ז אפשר לומר שגם לענין פשרה אין האדם מתכוון להתחייב למפרע בפשרה על סמך הקנין שעשה בתחילה, כי אז אם נאמר שקנין זה בא לקנות ממש הוי ברירה ואין ברירה, אלא מטרת הקנין היא לאלם את ההתחייבות של בעל הדין, היינו שההתחייבות שיחייבוהו הדיינים לאחר עשיית הפשרה תחול אז, לאחר שהדיינים יפשרו, וא"כ גם אם נבאר שקנין בפשרה מטרתו לאלם את הפשרה ולחזקה ולא רק להסכים להתפשר אפשר לבאר שהקנין הזה נעשה לפני עשיית הפשרה, וכונת קנין זה לומר שהפשרה שתעשה אח"כ תחייב את בעל הדין ברגע שנעשתה.